

— Колики је значај имала већ тада, у почетку НОР-а, тако организована народна власт, види се и по томе што је Дража Михаиловић, као политички захтев, односно услов четника за сарадњу са партизанима, захтевао да се распусте сви народноослободилачки одбори и да се они замене среским начелницима. Дакле, већ у почетку деловања одбора буржоазија је схватила како јој велика опасност прети од истинске народне власти, јер су народноослободилачки одбори носили јасно обележје друкчијег карактера власти..¹⁵²

ВИШЕ БОРАЦА — НОВЕ ЈЕДИНИЦЕ

ИЗГНАНИЦИ И ИЗБЕГЛИЦЕ У ЧЕТАМА

Кроз Чачак је првих дана јула 1941. године прошла већина транспорта са Словенцима које су нацисти изгнали са родних огишћа — из Корушке и Штајерске, углавном. У Чачак је 4. јула стигао транспорт са 627 људи из Марибора и околине, а два дана касније део железничког транспорта из Марибора — у Прељину. Део словеначких породица стигао је и у Горњи Милановац и Гучу. О њиховом дочеку у Чачку др Аугуст Рајсман је и ово записао у свом дневнику:

„Чачак, повеће и лепо место на Западној Морави, дочекао нас је 4. јула и братски примио у своју гостољубиву средину. Са кочијама смо од станице отишли у Гимназију и Соколски дом, где смо се настанили. Неки су ишли пешице, јер запрете није било довољно. Био је то тих, мучан ход по улицама, које су показивале знаке окупације. Мештани су стајали по страни и упадљиво саосећајно хукали и јадиковали над судбином браће Словенаца, чију велику трагедију још нису у потпуности ни знали. Неколико дана смо провели у заједничком преноћишту, на слами. Ускоро су општине из шире околине послале волујске и кравље запрете, које су избеглице одвозиле у ... куће са забринутим сељацима“.¹⁵³

И у градовима и у селима мештани су топло примили изгнанике.

Долазак изгнаника у српске домове пао је у време најинтензивнијих припрема за устанак. Словенци су се у селима прихватили пољопривредних и других послова — да би се прехранили. Неки су се отуда враћали у градове у потрази за послом. Међу њима је био и велики број чланова КПЈ и СКОЈ-а, односно антифашиста; они су на својим плећима најбоље осетили суровост немачких окупатора, који су њихов завичај присајединили Трећем рајху, а напредне Словенце прогнало.

Повеће колоније словеначких изгнаника постојале су у Чачку, Горњем Милановцу и Гучи. Оне су изабрале своје одборе. На челу одбора у Чачку најпре је био др Аугуст Рајсман, а по његовом одласку у Горњи Милановац — учитељ Драго Цибиц. У Гучи је ову дужност примио др Тоне Корен.

У устанку Словенци су знали како да се одреде. Већ у првим четама Чачанског одреда нашли су се поједини њихови чланови КПЈ и СКОЈ-а. Како се устанак све више распламсавао, тако је све већи број Словенаца ступао у партизанске редове. Према непотпуним подацима, у Чачанском одреду било их је преко 50, али су позната

имена само ових: Алојз Ајд, Славица Батистута, Штефан Бобнар, Франц Бобнар, др Иван Долхар, Жане Долхар, Павле Жауцер, Франц Соломон, Фрањо Жнидарчич, Иво Лешник, Сречко Лешник, Митја Хрибовшек, Дарко Лесјак, Антон Пертинач, Станко Пертинач, Егон Пертот, др Аугуст Рајсман, два брата Саксида (имена непозната), Фрањо Шимек, Иван Вох, Леон Шаубах, Болеслав Петровић, Симон Петровић, Иван Венгуст, Роман Самса и Франц Черпиншек. Својим борбеним држањем, оданошћу народноослободилачкој борби и храброшћу у првим данима устанка Словенци партизани стекли су углед у партизанским четама. Њима су повераване и одговорне војне и политичке дужности. Тако је Франц Соломон, иначе члан ЦК КПЈ од Пете земаљске конференције, биран за члана Окружног комитета КПЈ за Чачак, Леон Шаубах био је заменик командира чете у Драгачевском батаљону, Антон Пертинач заменик командира Треће љубићке чете, у којој је био и најмлађи словеначки партизан у Србији, шеснаестогодишњи Егон Пертот. Др Иван Долхар радио је једно време у Команди места у Чачку, а Павле Жауцер ће касније постати и политички комесар Словеначке партизанске чете „Иван Цанкар“, која је образована у Ужицу.

Огромна већина изгнаника из Словеније радила је у позадинским партизанским установама. У Гучи су се, рецимо, сви Словенци определили за НОП, наводи Фран Рош у својој књизи »Šlovenki 12španci V brñlj, l 1941—1945«. У ослобођеном чачанском крају они су дали и значајан допринос развоју партизанског санитета. Тако је Марија Ломпар била комесар медицинског особља у Чачку, у Чачанској болници и партизанским амбулантама радили су др Јосип Бенчан и др Цирил Кавчич, лекар Милан Чернелч и неки други. Владимира Сказа је била партизанска болничарка, а лекар Ева Шаубах је у Каони и околини лечила народ и партизанске борце.

У слободном Чачку, при Омладинској чети био је вод младих Словенаца.

Када је у Ужицу формирана Словеначка партизанска чета „Иван Цанкар“ један број Словенаца из чета и батаљона Чачанског одреда ступио је у њу. Други су отишли директно преко својих одбора.

Све у свему, и словеначки изгнаници су, заједно са евојим друговима из драгачевског, љубићког, таковског и трнавског среза, давали свој допринос распламсавању устанка у чачанском крају. Тако се у борби ковало братство и јединство два народа.

Устаничке 1941. године у борбеном строју Чачанског одреда био је и један број избеглица из Хрватске, Македоније, Црне Горе и Босне и Херцеговине. И они су се храбро борили и гинули. . .

ФОРМИРАЊЕ АРТИЈЕРИЈЕ

Када су се, 1. октобра, Немци повукли из Чачка, оставили су иза себе четири топа 75 мм М. 12 систем „шнајдер“.

Топови су одмах подељени: по два су добили партизани и четници. Партизански топови су одвучени из Војно-техничког завода према Станојевића кућама, на путу Чачак—Гуча, где су се окупили

и први артиљерци. За командира батерије од штаба Чачанског одреда одређен је Ђорђе Миловановић, правник — новинар и члан КПЈ из Чачка, дотадашњи командир Пете атеничке радне чете. Су-традан, 2. октобра, топови су одвучени у двориште Расадника у Улици Кнеза Милоша, где је настављено формирање партизанске батерије. Потом је она премештена у Атеницу, где је коначно добила комплетну посаду.

Поред Миловановића, у батерију су распоређени: Миленко Радуловић, активни артиљеријски потпоручник БЈВ из Јбућића, и Тиосав Бајић, активни артиљеријски наредник из Пилатовића. За вођу првог одељења одређен је Богдан Суботић из Атенице, а другог Средоје Василић, такође из Атенице, док је дужност командира коморе поверена Милисаву Мишовићу из Кулиноваца. Остали борци, у почетку били су: Остоја Икодиновић, Вучић Ђуровић, Радоје Илић, Пантелија Дмитрић, Драгиша Стеванчевић, Вукашин Бојовић и омладинац Милорад Јевтовић. Батерији су 3. октобра придодати: Андрија Рајић, артиљеријски подофицир БЈВ из Бањице, Ђорђе Матовић, Богдан Капларевић, Андрија Ђуровић Кубура, Миљко Икодиновић, Радиша Маркићевић и неки други, заједно са омладинцима Урошем Лазовићем, Радованом Суботићем и Драгишом Гавриловићем.¹⁵⁴

И четници су, 3. октобра, образовали своју батерију.

После формирања, устаничке батерије су 7. октобра упућене на фронт код Краљева, па се овај датум и обележава као Дан артиљерије ЈНА,

Партизанска артиљерија је код Краљева посела положај на Ружића брду. Четничка — у Сирчи.

и

Ђорђе Миловановић, командант партизанске артиљерије

Срећко Николић, командир Тенковске чете

Након ослобођења Чачка, читав чачански крај постао је слободна територија. Успеси у окршајима против окупатора, уз ангажовање партијских руководстава и ћелија, скојевских руководстава и актива да се у борбу ангажује што више људи, омогућили су да снажно нарасту чете и батаљони Чачанског одреда, али и да буду образоване нове јединице.

Извршен је и низ кадровских промена, посебно у Љубићком батаљону.

Уместо Миленка Никшића, који је постао командант партизанске Команде места у Чачку, за команданта Љубићког батаљона постављен је Средоје Урошевић, дотадашњи командир Треће љубићке чете. За командира Треће љубићке чете изабран је Симеун Симо Урошевић, земљорадник и члан КПЈ из Доње Трпче. У Првој љубићкој чети још од раније командир је био Секула Кујунџић, земљорадник из Пријевора. Пошто је Нико Павић, професор и члан КПЈ из Чачка, у граду добио нову дужност, за политичког комесара Прве љубићке чете постављен је Предраг Новичић, студент и члан КПЈ из Љубића, док је заменик политичког комесара био Вукосав Козодер, земљорадник и члан КПЈ из Трбушана. Чета је имала и заменика командира — Слободана Бјелића из Трбушана, који је, нешто касније, због грешака стрељан, па је на његово место дошао Страјин Лапчевић, пушкар и члан КПЈ из Љубића. Одређене кадровске промене извршене су и у команди Друге љубићке чете: пошто је Славко Крупез постављен за интенданта Љубићког батаљона, на дужност командира дошао је Радош Комадинић, земљорадник из Соколића, док је политички комесар био Александар Савић, земљорадник и члан КПЈ из Трбушана. Кратко су командире ове чете били и Радиша Поштић, па Љубиша Бошковић, ваздухопловни официр БЈВ и члан КПЈ из Бреснице, иначе командир вода у Четвртој љубићкој чети,

После свих ових кадровских промена, коначно је комплетиран штаб Љубићког батаљона: командант Средоје Урошевић, политички комесар Радиша Поштић, заменик политичког комесара Радосав Т. Јовашевић и интендант Славко Крупез. . .

НОВЕ ЧЕТЕ

Партизански командант Чачка Миленко Никшић формирао је 4. октобра две чачанске партизанске чете.

Командир Прве чачанске чете постао је Богдан Југовић, шпански борац, који је у Чачак дошао посредством београдске партијске организације, а комесар Станислав Радмилац, учитељ из Остре. (Када је, касније, под нерасветљеним околностима стрељан Југовић, дужност командира преузео је Радомир Тодоровић, студент из Чачка).

Командир Друге чачанске чете био је Ратко Стефановић, радник и члан КПЈ из Чачка, а политички комесар Десимир Васиљевић, свршени гимназијалац и члан КПЈ из Кулиноваца. Чета је имала и заменика командира — Милисаву Петровића, радника из Чачка.

У ове чете ушли су борци из Пете атеничке радне чете, група искусних бораца Треће љубићке чете и чачански омладинци. Одмах по формирању обе су упућене у Ужице да се наоружају. Међутим, оне су се тамо задржале и под командом Ужичког одреда учествовале у окршајима против четника и Немаца.

Од бораца из Доње и Горње Трпче формирана је Трећа резервна љубићка чета. Командир — Миливоје Урошевић, професор и члан КПЈ из Доње Трпче, а политички комесар Станимир Пауновић, земљорадник и члан КПЈ из Доње Трпче. Чета је обезбеђивала ред и мир у селима, помажући рад народноослободилачких одбора.

Када је, са осталим јединицама, према Краљеву упућена Друга липничка чета Трнавског батаљона, издвојен је вод под командом Драгомира Вукосављевића, команданта места у Мрсаћу. Део бораца одмах је упућен у Ужице да донесе оружје за нову партизанску чету. Када је оружје обезбеђено, у Чачку је образована Четврта липничка чета Трнавског батаљона, у коју су се сврстали борци из више села. Командир је био Димитрије Писковић, службеник и члан КПЈ из Чачка, а политички комесар Милорад Јевтовић — Лако Шмит, правник и члан КПЈ из Чачка. Заменик командира постао је Живорад Трајковић, земљорадник из Вапе, а заменик политичког комесара Милан Јовановић, кројачки радник и члан КПЈ из Бањице. Чета је имала око 180 бораца.

Истовремено је у Чачку образована и Трећа чачанска чета, чији је командир био Богољуб Лукић, студент и члан КПЈ из Доње Горевнице, а политички комесар Јован Пековић, зидар и члан КПЈ из Чачка (родом из Мораче — Црна Гора).

Од бораца из Љубића, Прислонице, Трбушана, Пријевора, Рожаца и Јанчића образована је, у Чачку, Седма чета Љубићког батаљона (97 људи). Дужност командира поверена је Милији Ђуеловићу, учитељу и члану КПЈ из Прислонице, а заменика командира Витомиру Вукосављевићу, правнику из Љубића. Чета није имала политичког комесара.

Образована је и једна омладинска јединица, па је о заједничком чину њеног формирања и образовања Четврте липничке, Треће чачанске и Седме љубићке чете лист „Новости“ октобарских дана писао:

„16. о. м. одржана је на пијаци смотра четири чете новонаоружаних партизана. Том приликом је политички комесар Чачанског народноослободилачког одреда „Др Драгиша Мишовић“ друг Ратко Митровић одржао говор, у коме је истакао догађаје који су довели до слома Југославије, као и главне моменте за ослобођење Србије. Нарочито је подвукао улогу и значај Комунистичке партије Југославије, која је једина имала исправан став по свим питањима која су се тичала наше земље. Говорећи о садашњим борбама и борбама које нам претстоје, друг Митровић наглашава разоран издајнички рад пете колоне, која, поред осталог, жели да посеје семе раздора...“¹⁵⁵

Овај говор овековечила је фотографија изразито драмске снаге. Чуле су се и ове визионарске речи:

— Доћи ће дан победе, другови; дан када ћемо ведро чела моћи свакоме у очи да погледамо; дан када ће нам цело напредно човечанство рећи: хвала, показали сте како се треба борити за слободу...

Ратко Митровић говори борцима народу у слободиом Чачку

Из Чачка је Четврта липничка чета упућена на краљевачки фронт, а Трећа чачанска и Седма љубићка чета у Ужице, где су стављене, пошто су борци добили оружје, под команду Ужичког одреда.

У међувремену већ је била образована и Шеста љубићка чета у саставу ЈЉубићког батаљона. Командир — Исаило Бојовић, кројач и члан КПЈ из Доње Трепче, а политички комесар Давид Албахари, чиновник и члан КПЈ из Београда, настањен 1941. у Чачку. Чета је била смештена код „Призадовог“ магацина у Љубићу и обављала је задатке добијене од Команде места у Чачку.

Од тенкова типа „хочкис“, који су заробљени код Горњег Милановца, формиране су две чете: партизанска и четничка. Командир партизанске тенковске чете постао је Срећко Николић, каменорезац — зидар и члан КПЈ из Доње Трепче. Помагао му је Франц Черпиншек, изгнаник из Словеније.

Образоване су и неке друге специјализоване јединице.

Такав је био Бициклички вод, којим је командовао Радивоје Ћусловић, земљорадник из Прислонице. Коришћени су бицикли који су заробљени приликом ослобађања Горњег Милановца. Људство је углавном било из Треће и Пете љубићке партизанске чете.

У љубићком и трнавском срезу курирску службу обављао је Коњички вод, који је после 8. новембра прерастао у Коњички ескадрон под командом Ђорђа Калињина, Руса настањеног у Чачку.

Седиште ескадрона било је у касарни у Чачку, а имао је испоставу и у Прањанима. Постојао је као оружана војна јединица до 28. новембра.

У Прислоници и неким другим селима образоване су сеоске страже, а у Прељини Пета резервна партизанска чета, којом је командовао Радосав Топаловић, резервни мајор и носилац Карађорђевог звезде из ослободилачких ратова од 1912. до 1918. године из Прељине, уједно мобилни официр у љубићком срезу. Чета је обезбеђивала Прељину и околна места да би спречавала евентуалне изненадне упаде непријатеља. Борци су непрекидно били под оружјем. Поправљали су порушене објекте и били спремни да, у случају потребе, уђу у борбене редове Пете чете Љубићког батаљона...

Ето, тако је крајем октобра 1941. године Чачански НОП одред „Др Драгиша Мишовић“ израстао у снажну борбену јединицу, са преко 3.000 бораца директно ангажованих на фронту оружане борбе против окупатора и домаћих издајника, док је у „другом ешалону“, управо у одбрани слободне територије, борби за ликвидацију петоколонашких елемената и раду који је најуже везан за позадину борбених јединица било око 2.000 људи.

На овом подручју, са кога је деловао Чачански одред, почела се рађати народна армија. Почела је да функционише револуционарна народна власт. Овде се одиграо и главни решавајући сукоб између револуционарних снага народа и оружаних реакционарних снага монархије и дотадашње владајуће класе.

У операцијама које је водио, Чачански одред обезбеђивао је садејство и са другим јединицама. Нарочито са Крагујевачким, Ужичким, Краљевачким, Првим и Другим шумадијским одредом. Он је, у сваком случају, 1941. године био најбројнији, или, бар, један од најбројнијих, партизанских одреда у Југославији, а по ватреној моћи налазио се на првом месту. Осим пешадијских батаљона и чета, затим посадних и резервних, укључивао је у свој састав и више специјализованих јединица: Артиљеријску батерију, Тенковску чету, Коњички ескадрон, Бициклистички вод...

Партија је, мобилишући непрекидно нове борце, деловала у духу прогласа Централног комитета КПЈ од 25. јула 1941. године, у коме се, поред осталог, истиче:

„Куцнуо је час да се дигне читав народ за своју слободу“.¹⁵⁶

Ова платформа прихваћена је од свих родољуба у овом делу Србије. Многољудни и добро организован Чачански одред потврда је таквих опредељења народа.

У ОПСАДИ ОКУПАТОРСКОГ ГАРНИЗОНА У КРАЉЕВУ

Крајем септембра и почетком октобра, на основу наређења немачке Врховне команде, наређења и упутстава немачког команданта за Југоисток, немачки опуномоћени командујући генерал у Србији — генерал Беме — отпочео је реализацију стратегијске замисли и плана за угушење устанка у Србији. Суштина овог плана била је да се у почетку главни удар усмери против партизанских снага у